

3. Известия Крымского ОК РКП(б). – 1921. – № 4. – 12 сентября.
4. ГААРК, ф. Р. – 663, оп. 1, д. 1805, л. 63 об.
5. Бюлетень ЦИК и СНК Крымской АССР. – 1929. – №4. – 15 декабря.
6. ГААРК, ф. П. 1, оп. 1, д. 636, л. 40.
7. ГААРК, ф. П. 1, оп. 1, д. 382, л. 96.
8. ГААРК, ф. Р. 137, оп. 1, д. 99, л. 181.
9. ГААРК, ф. Р.-663, оп. 5, д. 329, л. 169.
10. ГААРК, ф. П. 1, оп. 1, д. 636, л. 50.
11. Там же, д. 636, л. 33.
12. Там же, д. 636, л. 13.
13. Бюлетень ЦИК и СНК Крымской АССР. – 1930. – № 75. – 26 декабря.
14. ГААРК, ф. П. 1, оп. 1, д. 636, л. 2.
15. Там же, д. 547, л. 89.
16. Там же, д. 1139, л. 69.
17. Бюлетень ЦИК и СНК Крымской АССР. – 1935. – №4-5. – 20 марта.

Кондратюк Г.Н. Национальная политика в отношении этнических меньшинств в УССР и Крымской АССР: общее и особенное (20-30-е годы XX в.)

В статье проанализированы особенности национальной политики в отношении этнических меньшинств УССР и Крымской АССР в межвоенный период. Изучены такие составляющие национальной политики, как земельная реформа и административные изменения.

Ключевые слова: этнополитика, коренизация, Крымская АССР.

Kondratiuk H.M. Ethno politics in Crimean ASSR and USSR in interwar period (20-30-th XX)

The article analyses the peculiarities of national politics concerning people of Crimean ASSR in interwar period. The land reform and administrative overpatching as constituents of national politics are studied.

Key words: ethno politics, korenisation, Crimean ASSR.
01.04.2011 р.

УДК 94(477.51)

В.А. Казимір

ДУХОВЕНСТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ДУБРОВСЬКОГО (1897-1966)

У статті систематизовано й проаналізовано студії В. Дубровського з історії духовенства Чернігівщини.

Ключові слова: В. Дубровський, Чернігівщина, історія духовенства.

Сучасний етап розвитку української історичної науки характеризується зростанням уваги дослідників до учених, науковий доробок яких з різних причин було викреслено з радянської історіографії. До їх когорти належить і уродженець Чернігівщини Василь Дубровський (1897-1966).

Тематика праць В. Дубровського включала історію України, архівознавство, музеєзнавство,

тюркологію, політологію. Помітне місце у широкому діапазоні його наукових інтересів належало історії Чернігівщини, зокрема, історії місцевого духовенства. Праці з цієї тематики і досі не зібрані до купи й не систематизовані. Зазначена проблема не була предметом спеціального дослідження. Поодинокі згадки про твори В. Дубровського з історії церкви містять праці І. Матяш, О. Ковалюк, О. Коваленка, Г. Кураса та О. Тарасенка [1; 2; 3; 4].

Відтак, метою даної розвідки є систематизація студій В. Дубровського з історії духовенства Чернігівщини та визначення їх місця у науковому доробку вченого.

Цикл «Оповідань про попів та монахів», оприлюднений науковцем на сторінках журналу «Селянське життя» протягом 1924 р., започаткував його публікації з історії духовенства Чернігівщини [5, 18]. Окреме оповідання було присвячено історії зародження християнства на теренах України [6, 15]. У цих «оповіданнях» В. Дубровський на основі архівних матеріалів описав лише девіантні форми поведінки чернігівського духівництва до революції 1917 р. [7, 12-13], щоб дискредитувати в очах читачів діяльність представників церкви загалом [8, 13]. Не дивно, отже, що деякі автори закидають науковцю прорадянські настрої та антирелігійну спрямованість студій [4]. Проте, вивчаючи науковий доробок В. Дубровського з історії церкви на Чернігівщині, слід враховувати, що атеїстична компонента була вимушеною та продиктованою радянською системою.

На особливу увагу заслуговують «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» [9]. В. Дубровський зазначав, що джерельна база цієї проблеми вкрай обмежена: наведені Філаретом Гумілевським відомості доповнюють документи архієрейського дому Троїцько-Іллінського монастиря, врятовані Чернігівським губернським архівним управлінням та передані на зберігання до Чернігівського краєвого історичного архіву.

У праці йдеться про долю друкарні, переведеної Л. Барановичем з Новгорода-Сіверського до Чернігова 1679 р. Ця подія перетворила Троїцько-Іллінський монастир у провідний центр друкарства Лівобережної України аж до 1721 р., коли почалися утиски з боку російського уряду і книгодрукування в Чернігові перервалося на 20 років. Відродження друкарні при Троїцько-Іллінському монастирі датується 1743-1766 рр. Востаннє ж вона ненадовго відновила свою діяльність у першій половині XIX ст. [9, 40-43].

Нариси В. Дубровського присвячені характеристиці фінансового стану та організації виробництва друкарні Троїцько-Іллінського монастиря у 1799-1845 рр. Автор на основі детального аналізу документів та зведених таблиць

прибутків і видатків констатував рентабельність друкарні до початку 1820-х рр. Науковець обґрунтовував її комерційний успіх низькою та несвоечасною оплатою праці робітників. Серед продукції друкарні переважала церковна література, яка реалізовувалася у роздрібній та гуртовій торгівлі [9, 25-26].

Зазначаючи причини занепаду друкарні, учений припускав, що «в деякій мірі це залежало від нецікавості до продовження друкарської справи з боку керуючих у Троїцькому монастирі осіб» та неконкурентноспроможності Чернігівської друкарні у порівнянні із Синодальною [9, 44-45]. В. Дубровський вважав, що діяльність друкарні Троїцько-Іллінського монастиря як культурного осередку потребує подальших студій [9, 63].

Значний інтерес становить брошура «З побуту українських монахів другої половини XVIII сторіччя», опублікована 1930 р., у якій ідеться про господарство та побут ченців Глухівського Петропавлівського монастиря [10]. Роботу було написано на підставі врятованої 1924 р. Чернігівським губернським архівом частини документальної спадщини цієї обителі. Вона складається з передмови В. Дубровського та публікації «Книги шнурозапечатанной» й додатків.

«Книга шнурозапечатанная» являє собою своєрідний щоденник, в якому фіксувалися усі «гріхи» ченців та покарання за них. В. Дубровський зазначав, що цю «штрафну» книгу вели з 1772 р. до червня 1787 р. включно, причому записи щороку ставали детальнішими [10, 6]. Окрім «Книги» у додатках вміщено розписки сусідського шинкаря та ключника монастирського винного льоху у тому, що вони не будуть таємно частувати ченців спиртними напоями й обіцянки окремих монахів Петропавлівського монастиря, що вони припинять пияцтво [10, 35-44].

У 1930 р. була також оприлюднена праця В. Дубровського «Життя й діла Феодосія Углицького (Полоницького)» [11]. Аналізуючи історіографію питання, історик констатував її поверховість та зневажливо згадував відомих краєзнавців й істориків Філарета (Гумілевського) і П. Добровольського. До того ж, автор розраховував, що його науково-популярна книга прислужиться «розвінчанню релігійного культу» [11, 12]. Серед джерел, використаних В. Дубровським для написання монографії, слід відзначити «Синодик» Любецького Антонієвського монастиря, «Літопис» Самійла Величка, матеріали московських та чернігівських архівів. Автор зазначав, що Православна Церква «засліплювала й приголомшувала свідомість трудящих», використовуючи для цього мощі святих, зокрема, Феодосія Углицького

Відтак, виконуючи настанови антицерковної

кампанії, В. Дубровський з відразою говорив про мощі й дива, пов'язані з ними. Крім того, історик упереджено схарактеризував основні події життя Феодосія Углицького, його святительську діяльність та моральні якості. Окремий розділ монографії присвячений доведенню фіктивності «див» Феодосія Углицького [11, 80]. Науковець констатував, що наведених ним фактів достатньо для спростування святості й «чудотворення» Феодосія Углицького. Зважаючи на це, не дивно, що О. Тарасенко піддає критиці антирелігійну спрямованість книги В. Дубровського «Життя й діла Феодосія Углицького (Полоницького)», вважаючи аргументацію автора непереконаливою, а факти викривленими [4].

Таким чином, історія духовенства Чернігівщини належала до кола наукових інтересів В. Дубровського у 20-30-х рр. XX ст. Підтримуючи антирелігійну кампанію радянської влади, історик викладав події заангажовано, намагаючись дискредитувати Церкву. Втім, враховуючи активну діяльність В. Дубровського в УАПЦ в еміграції та неодноразові спростування атеїзму в його мемуарах, ми дійшли висновку, що антицерковний контекст творів пояснюється не власними переконаннями історика, а вимогами радянської дійсності.

Посилання

1. Коваль О. Дубровський Василь Васильович / О.Коваль, І.Матяш // Українські архівисти: [Бібліографічний довідник] / [Упор. О.М. Коваль, І.Б. Матяш, В.С. Шандра]: У 3-х випусках. – К., 1999. – Випуск перший (XIX ст.– 1930-ті рр.). – С. 126-129.
2. Коваленко О.Б. На варті духовних скарбів України: архівисти Чернігівщини 20 – 30-х рр. / О.Б. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 106-112.
3. Курас Г. Хочу відчувати себе вільним (До 110-ліття від дня народження В.Дубровського) / Г. Курас // Сіверянський літопис. – 2007. – № 1. – С. 136-141.
4. Тарасенко А.Ф. Святитель Феодосій, архієпископ Чернігівський [Електронний ресурс] / А.Ф.Тарасенко. – Режим доступу: <http://horochkiewich.narod.ru/feodosij-01.htm>
5. Дубровський В. Оповіданні про попів та монахів / В. Дубровський // Селянське життя. – Чернігів, 1924. – № 31-32 (56). – С. 18-20.
6. Дубровський В. Оповіданні про попів та монахів / В. Дубровський // Селянське життя. – Чернігів, 1924. – № 37 (61). – С. 14-16.
7. Дубровський В. Оповіданні про попів та монахів / В. Дубровський // Селянське життя. – Чернігів, 1924. – № 38 (62). – С. 12-13.
8. Дубровський В. Оповіданні про попів та монахів / В. Дубровський // Селянське життя. – Чернігів, 1924. – № 33 (57). – С. 13-15.
9. Дубровський В. Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст. / В. Дубровський – К., 1928. – 66 с.
10. Дубровський В. З побуту українських монахів другої половини XVIII сторіччя / В. Дубровський. – Х.: ДВУ, 1930. – 44 с.
11. Дубровський В. Життя й діла Феодосія Углицького (Полоницького) / В. Дубровський. – Вид. 2. – Харків, 1930. – 191 с.

Казимир В.А. Духовенство Черниговщини в научному наследии Василя Дубровського (1897-1966)

В статтє систематизированы и проанализированы работы В. Дубровского по истории духовенства Черниговщины.

Ключевые слова: В. Дубровский, Черниговщина, история духовенства.

Kazymir V.A. History of Chernihiv clergy in the scientific heritage of V. Dubrovskiy (1897-1966)

The article deals with the systematization and analysis of V. Dubrovskiy's scientific works on the history of Chernihiv clergy.

Key words: V. Dubrovskiy, Chernihiv region, history of clergy. 31.03.2011 р.

УДК 930(477) «1920»

С.Ю. Зозуля

НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ НІЖИНСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ (1922-1930)

У дослідженні окреслено коло зовнішніх наукових зв'язків Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови. Визначені наукові установи, з якими контактували співробітники Кафедри упродовж часу її існування у 1922–1930 роках. Встановлено зміст, характер і значення таких контактів як для існування згаданої ніжинської науково-дослідної установи, так і для самих співробітників Кафедри.

Ключові слова: наукові зв'язки, науково-дослідні установи, Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури та мови, історіографія.

Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури та мови (далі – ННДК) – специфічне явище в українській історіографії. З одного боку, вона була невід'ємною частиною мережі подібних науково-дослідних установ, що постали в Радянській Україні внаслідок освітньої реформи 1922 р. З іншого боку – жодна інша з-поміж утворених тоді кафедр й інститутів не сполучала в собі подібної професійної «різновекторності»: співробітники ННДК здійснювали наукові дослідження з історії України, загальної (всесвітньої) історії, історіографії, джерелознавства, етнології, суспільствознавства, української та російської філології, педології, педагогіки, фізіології; науковою ж родзинкою були студії з антикознавства (історії античної Греції та Риму, раннього європейського середньовіччя, зокрема, Візантії) – цього напряму досліджень в Україні 1920-х років трималися лише в Харкові, де існувала окрема науково-дослідна кафедра європейської культури, та в Ніжині. Іншою «відмінністю» ніжинської кафедри було її розташування в провінційному місті, щоправда, з усталеними дослідницькими традиціями дореволюційного часу, а також натоді

– центру округу (адміністративно рівноцінного сучасній області). Проте, провінційність компенсувалася порівняно невеликою відстанню як до адміністративної столиці УСРР – Харкова, так і до наукової – Києва, а також досить зручним комунікаційним із ними сполученням.

Існування в Ніжині науково-дослідної кафедри упродовж 1920-х років на сьогодні певним чином відображена у вітчизняній історіографії, здебільшого останнього двадцятиріччя [див.: 4; 27; 32]. Проте, з-поміж до теперішнього часу досліджених сторін життя ННДК [див.: 3; 5; 15; 17-18; 24; 31; 40] наукові зв'язки як Кафедри загалом, так і її співробітників, які, контактуючи з іншими науковими інституціями, репрезентували ніжинську науково-дослідну кафедру, досі не були окреслені в межах окремого дослідження. Звісно, певні напрацювання в даному напрямку є. Але всі вони пов'язані виключно з дослідженням персоналії окремих співробітників ННДК, які розглядаються в контексті дослідження або інших наукових утворень [див.: 2; 45], або окремої персоналії [див.: 7; 16; 19; 23; 34; 41], лише побіжно згадуючи про ніжинську кафедру.

Відтак, основною метою даного дослідження є окреслення кола зовнішніх наукових зв'язків ННДК – як на рівні офіційних стосунків з іншими науковими установами, так і безпосередніх персональних наукових контактів співробітників, у межах яких вони представляли інтереси згаданої науково-дослідної кафедри. Задля цього потрібно такі контакти виявити, структурувати їх за географічним розташуванням і відомчою приналежністю, з'ясувати їх сутність і змістовне наповнення, вказати на внесок у налагодження контактів кожної окремого співробітника ННДК.

Як зазначено на початку даного дослідження, ННДК входила до мережі науково-дослідних установ, які підпорядковувалися Народному комісаріатові освіти УСРР. Проте, структурна приналежність до владної вертикалі не завадила ніжинській кафедрі налагоджувати безпосередні, «горизонтальні», зв'язки з іншими науковими інституціями.

У відносинах із Всеукраїнською Академією наук (далі – ВУАН) надсиленням щорічних звітів про наукову роботу (як того вимагало «Положення про науково-дослідні кафедри» [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 320, арк. 2; 35, 115]) справа не обмежувалася. Протягом початкового етапу існування ННДК (вересень 1922 р. – грудень 1924 р.) кілька її співробітників (В.І. Резанов, О.І. Покровський, О.С. Грузинський) перебували позаштатними співробітниками ВУАН, виконуючи спеціальні наукові замовлення [див.: 9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 310, арк. 25; 13, 109-119]. У звітах співробітників ННДК також зазначено, що в 1922-1923 роках Г.А. Максимович брав участь у складанні академічного «Українського Енциклопедичного